

Irena Petric: Here Is the News. Predicting listening performance for news texts

(Doktorska disertacija). Utrecht 1992, 137 .str.

Knjiga, katere naslov bi lahko prevedli *Poročila. Napovedovanje poslušalne performance za besedila poročil*, je zanimiva za slovenski jezikoslovni prostor že zato, ker je z njo na univerzi v Utrechtu na Nizozemskem promovirala Slovenka. Irena Petričje študirala na ljubljanski filozofski fakulteti na smerih angleški jezik s književnostjo in slovenski jezik s književnostjo, se leta 1984 preselila na Nizozemsko in tam nadaljevala študij. Najprej je raziskovala na področju eksperimentalne fonetike in s to temo dobila naslov magistrske fonetike, nato pa se je usmerila v psiholingvistiko; obe jezikoslovni področji sta tudi temelj in izhodišče raziskave v disertaciji.

Knjiga paje privlačna—ob rodoljubnih nagibih—predvsem zaradi živosti svoje znanstvene teme, ki je zelo sodobna in v sklepu ponuja nastavek uporabnosti, in zaradi metodološke natančnosti, kije precejšnjemu delu naše humanistike tuja. Gre pravzaprav za raziskovanje na podlagi več poskusov, ti pa so vpeti v statistične modele in so tudi matematično-statistično ovrednoteni. Recenzent o teh modelih ne more zapisati strokovne sodbe in jim mora verjeti na besedo. Knjiga po tej plati ni zmeraj (jezikoslovno) privlačna, vendar to verjetno ni samo njena krivda—zardevamo tudi slovenski jezikoslovci.

Cilj raziskovanja je bil doseči sposobnost napovedovanja poslušalne performance na podlagi preprostih besedilnih lastnosti. Napovedovanje poslušalne performance (performancaje po generativni slovnici udejanjanje govorceve kompetence v govornem dejanju) naj bi bil prvi korak do meril, po katerih bi lahko izboljšali ustreznost besedil, namenjenih poslušanju. Avtorica namreč že ob zasnovi postavi študijo v

aplikativni okvir t.i. sistemov TTS (text-to-speech); tak sistem ima za vnos pisano besedilo, ki ga pretvori v govorjenega. Ti sistemi imajo po avtoričinem mnenju tri glavne možnosti uporabe: poslušalne zbirke podatkov, poslušalna navodila in poslušalna obvestila, ki so slušna ustreznica časopisom. Za dobro delovanje sistemskih aplikacij so posebno pomembna tri merila: sintetizirani govor mora biti čim bolj naraven in razumljiv; uporabnik ne sme imeti zapletene poti do informacij; besedila, kojih ima sistem za izhodišče, morajo biti poslušljiva, torej jih morajo poslušalci razumeti in si jih zapomniti, in sicer po enem samem poslušanju, saj gre pri takem sistemu za enosmerno komunikacijo—interakcije med "govorcem" in poslušalcem pravzaprav ni. Avtorica se v disertaciji podrobno ukvarja samo z zadnjim merilom. Ugotovi, da imajo različna besedila, namenjena za tako sistemsko uporabo (npr. enciklopedijski in slovarski članki, pisana navodila, časopisni članki), vsa nekaj skupnega: vsebujejo stvarno, podatkovno informacijo in so navadno namenjena bralcu oziroma branju. Kaj se torej zgodi, ko poslušalec v okviru sistema TTS posluša besedilo, kije prvotno namenjeno branju in ne poslušanju? Tukaj je pravo delovno izhodišče disertacije; avtorica domneva, daje med branjem in poslušanjem razlika, še več, da so verjetno "bralna" besedila pretežka, da bi jih poslušalci razumeli in sijih zapomnili.

Najprej je bilo treba dokazati domnevo, daje med branjem in poslušanjem razlika. Nekaj dokazov je očitnih: poslušalec mora besedilo sprejemati linearno, torej se ne more ustaviti ali za hip skočiti nazaj; tudi hitrosti spreminjanja ne more nadzorovati. Druga splošna razlika je ta, da so v pisanem besedilu besede ločene enote same po sebi, poslušalec pa mora to šele doseči.

Poslušalec pa ima po drugi strani tudi nekatere prednosti — pri sprejemanju in dojemaju besedila mu pomagajo prozodični ključi, npr. intonacija, spremembe tempa in premori.

V psiholingvistični literaturi so si mnenja o razliki med branjem in poslušanjem zelo različna; nekateri avtorji jo celo popolnoma zanikajo. Toda študije so težko primerljive, saj so raziskovalci razliko ugotavljali pri zelo različnih skupinah, na različnih besedilih in z različnimi metodami. V citiranih raziskavah na področju vzgoje in izobraževanja pa se je razlika zmeraj pokazala, čeprav so bile primerjane vrednosti na korelacijski lestvici različne. Avtoricaje iz tega sklepala, da razlika med dvema načinoma sprejemanja besedil obstaja; nadaljnje sklepanje kaže, daje realno pričakovati slabšo performanco pri poslušanju "bralnih" besedil kot pri njihovem branju. Besedila, ki so namenjena poslušanju, bi morala biti ustrezno napisana; imeti morajo drugačne lastnosti kot besedila, namenjena branju.

Irena Petrič nato najprej s poskusom dokaže, da "bralna" besedila resnično niso primerna za poslušanje. Gradivo poskusa so bili slovarski članki, od katerihjihje po mreži meril *dolgo, kratko, konkretno* in *abstraktno* izbrala 16. Nato so poskusne osebe besedila poslušale oziroma brale. Po posebej izdelanih merilih se izkaže, daje razlika v performanci po branju in po poslušanju bralnih besedil očitna; največjaje v območju *abstraktno, dolgo*. Pri ponovitvi poskusa z drugim gradivom so se rezultati potrdili.

V naslednjem poglavju avtorica določi lastnosti besedila, ki vplivajo na njegovo poslušljivost. Pri tem se drži nekaterih omejitev: omejuje se na lastnosti, ki so neposredno v besedilu, so opisljive in kvantitativne; neodvisne morajo biti od posebne vsebine, saj morajo biti rezultati veljavni za različne vrste besedil. Ker bo raziskava morda prvi korak do pravil za "poslušalna" besedila, izbrane lastnosti ne smejo biti preveč zapletene, ne smejo biti dobljene s kompleksno analizo, ki bi bila za nestrokovnjaka pretežka. Po teh merilihje izbrala 11 izhodiščnih besedilnih lastnosti na besedni, povedni, stavčni in besedilni ravni. Naslednja stopnja poskusaje določitev meril za ugotavljanje performance. Izhodiščna so tri: razumevanje, pomnjenje in presoja besedil.

Besedila za glavni poskus so bila dveh vrst. V prvi skupini so "bralna" besedila — šest krajših časopisnih besedil z različnih področij; ta so nato novinarji, ki se s tem poklicno ukvarjajo v radijskih hišah, po svojih merilih predelali v "poslušalna" besedila. S pilotno raziskavo avtorica najprej preskusi metodologijo in ko nekatere parametre po statističnem ovrednotenju preuredi, se loti glavnega poskusa. Z njim skuša odgovoriti na dve glavni vprašanji: kako vplivajo izbrane besedilne lastnosti na razumevanje, pomnjenje in presojanje besedil; drugič, ali je bila predelava "bralnih" besedil v "poslušalna" uspešna, ali so torej bila predelana besedila primernejša za poslušanje.

Po statističnem ovrednotenju rezultatov poskusa se je pokazalo, daje od 11 besedilnih lastnosti najpomembnejših oziroma najuporabnejših za končni cilj raziskave pet: dolžina besedila (izražena s številom besed v besedilu), dolžina stavka (izražena s povprečnim številom besed v stavkih posameznega besedila — povprečje je tu poseben termin iz statistike), odstotek trpniskih tvorb v besedilu, dolžina povedi (povprečno število propozicij na nominalno in prepzičijsko besedno zvezo v besedilu) in dolžina besede (povprečno število zlogov na besedo v besedilu). Nato avtorica ovrednoti vpliv posameznih lastnosti na performanco in njihov medsebojni vpliv. Ugotovi, da so izbrane besedilne lastnosti splošno veljavne glede razumevanja in pomnjenja tudi v drugačnih poročevalskih besedilih. Izkaže se tudi, da so bila prirejena besedila resnično ustrežnejša za poslušanje. Avtorici se zdi najpomembnejši rezultat raziskave dokaz, da je možno razložiti izboljšavo besedila na podlagi samo petih besedilnih lastnosti.

V sklepuje postavljeno vprašanje, kako od napovedovanja performance (ki je izraženo z izpeljano formulo poslušljivosti) storiti korak do predpisovanja, torej do pravil za tvorbo besedila, primernega za poslušanje. Nekatere besedilne lastnosti se prirejajo težje (npr. dolžina besed), druge lažje (npr. dolžina besdila). Avtorica se seveda zaveda, da ni popolnomajasno, ali na poslušljivost resnično vplivajo površinske lastnosti besedila; verjetno se ji zdi, da so te površinske lastnosti samo znaki globljih mehanizmov, ki dejansko vplivajo na performanco. Ugotavljanje teh mehanizmov paje stvar nadaljnje raziskovanja.

Na koncu se vrnimo k rodoljubni plati recenzije: če se Irena Petrič v predgovoru zahvaljuje staršem, da so jo kljub veliki razdalji vedno spodbujali in moralno podpirali, ji omogočimo,

da s to knjigo spodbudi in moralno podpre tiste odseke slovenskegajezikoslovja, ki so odprti za nove misli in pripravljeni za nove naloge,

Marko Stabej

Ljubljana